

Висновки. Для актуальності та ефективності занять на курсах підвищення кваліфікації учителів біології виникає необхідність вивчення потреб педагогів, на що і робиться особливий наголос в ХОНМІБО.

1. Удосконалення фахового рівня вчителя повинно бути безперервним, всебічним і відповідати вимогам сучасності, про що і свідчить організація підвищення кваліфікації учителів біології в ХОНМІБО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідь Міністра освіти і науки України І. Вакарчука «Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2007/2008 навчальному році та завдання на 2008/2009 навчальний рік» // Освіта України. – 2008. – № 61 – 62.

2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – №1. – С. 4– 6.

Дронова В.М. Особливості підвищення кваліфікації вчителів біології.

У статті висвітлено досвід з питань організації підвищення кваліфікації учителів біології в інституті післядипломної освіти.

Dronova V. M. Peculiarities of risen thequalification of teachers of Biology.

This article deals with the experience of organization of risen the qualification of teachers of Biology in the Institute of post-graduate education.

УДК 378.147:37.041

О.Б. Кисельова

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

САМООСВІТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена розгляду однієї з актуальних проблем запровадження профільного навчання у школі – формування нового покоління педагогічних кадрів, здатних до професійного самовдосконалення, саморозвитку та самоосвіти. Особлива увага приділяється аналізу етапів здійснення самоосвітньої діяльності, розкриттю її особливостей в умовах інформаційно-навчального середовища, а також висвітленню сутності компетентності самоосвіти.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України, інтеграція її у світовий освітній простір вимагають запровадження системних змін в галузі освіти. Одним із пріоритетних напрямів її модернізації виступає

профілізація старшої школи. Як вид диференційованого навчання, профільне передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів, створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання [2].

Профільна школа знаходиться в процесі становлення, її завдання і зміст тісно пов'язані з динамічністю професійної сфери і суспільства. Цілком очевидно, що виникає потреба у розв'язанні багатьох проблем, серед яких чи не найважливішою є кадрове забезпечення. Вирішальним чинником ефективного запровадження профільного навчання є не лише професіоналізм педагогів, а їх компетентність самоосвіти. Постає актуальність підготовки нового покоління вчителів, здатних до самоосвіти як невід'ємної складової професійного вдосконалення.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема самоосвітньої діяльності знайшла достатньо широке висвітлення у педагогічній теорії і практиці. Ідея взаємозв'язку між освітою та самоосвітою втілена в роботах А. Арета, А. Бодальова, О. Ковальова, А. Кочетова, В. Селіванова та ін. Педагогічні основи самоосвіти обґрунтували у своїх працях С. Архангельський, В. Андрєєв, А. Громцева, Г. Гусєв, М. Піскунов, Б. Райський. Сутність, структура та зміст самоосвіти відображені в дослідженнях Т. Браже, М. Башкірової, М. Заборщикової, А. Маркової, П. Пшебильського, Р. Сеульського, Є. Тонконогої, Є. Турбовського. Особливостям організації самоосвіти студентів присвячено роботи А. Айзенберга, В. Буряка, Г. Серікова та ін. Зокрема, питання професійної педагогічної самоосвіти порушувалися у працях І. Барсукова, М. Бондаренка, Т. Борисової, Г. Коджаспірової, О. Малихіна, О. Найна, І. Наумченка, О. Прокопової, Ю. Рогозіної, Н. Сидорчук, В. Скнар, Р. Скульського, Н. Терещенко, В. Шпак та ін. Окремі аспекти самоосвітньої діяльності в умовах інформатизації навчального процесу вивчали А. Андрєєв, Е. Ганін, О. Шукліна та ін. Ідея компетентнісного підходу як одного з провідних напрямів удосконалення національної системи освіти активно обговорюється у працях Б. Гершунського, Т. Добудько, І. Єрмакова, І. Зимньої, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, С. Ракова, О. Савченка, Н. Селезньової, С. Шишова, А. Хуторського та ін. У той же час динамічні сучасні соціально-економічні реалії спрямовують науковий пошук на розвиток нових шляхів формування у майбутніх педагогів самоосвітніх цінностей, настанов, вмінь та навичок в умовах інформаційно-навчального середовища на засадах компетентнісного підходу в освіті. У ракурсі зазначених актуальних проблем знаходиться тема даної роботи.

Метою статті є розгляд самоосвіти як невід'ємної складової підготовки вчителя до професійної діяльності в умовах переходу школи до профільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Впровадження профільного навчання у старшій школі висуває більш високі вимоги не тільки до професійних знань, умінь і навичок педагога, але й до його готовності займатися самоосвітою. Особливої актуальності набуває думка американського

вченого П. Шлехті про те, що сьогоденню необхідні люди, „які вміють самотійно навчатися” [1].

Самоосвітня діяльність педагога є творчим процесом оволодіння професійними педагогічними знаннями як особистісними цінностями на основі усвідомлення власних освітньо-розвивальних цілей і потреб суспільства у кваліфікованих фахівцях. Поглиблюючись у розгляд професійної самоосвіти майбутніх вчителів, можна зазначити, що її сутність висвітлюється як:

- систематичне оновлення та поглиблення професійних знань, тобто засіб розвитку „педагогічного інтелекту” вчителя (Р. Скульський);

- цілеспрямована, самотійна діяльність з удосконалення та оволодіння новими спеціальними психолого-педагогічними та методичними знаннями, які необхідні у практичній діяльності вчителя (В. Скар);

- багатокomпонентна, спеціально організована, самотійна, систематична, пізнавальна особистісно й професійно значима діяльність, що містить у собі загальноосвітню, предметну, психолого-педагогічну й методичну самоосвіту, кожна з яких являє собою багаторівневі утворення, взаємозалежні й взаємопов’язані між собою (Г. Коджаспірова);

- процес, зумовлений організаційно-педагогічними та соціально-психологічними чинниками, під впливом яких майбутній учитель може самотійно визначати власні освітні цілі та засоби їх досягнення, на основі чого реалізовувати пізнавальні інтереси та потреби, розвивати інтелектуальні та особистісні якості (Н. Сидорчук).

Остання з наведених дефініцій найбільш повно відображує аспекти, пов’язані з професійною діяльністю вчителя в умовах профільного навчання.

Різноманітність трактувань професійної самоосвіти педагога дозволяє визначити такі його характеристичні ознаки: самотійність, добровільність, керованість самою особистістю та виключення зовнішнього обов’язку, спрямованість на задоволення пізнавальних потреб та інтересів.

Доцільно звернути увагу на загальні принципи самоосвітньої діяльності майбутніх учителів. Наведемо їх: єдність самоосвітнього процесу, взаємозв’язок та залежність від інших форм навчальної роботи в навчальних закладах та поза ними; виховний характер самоосвіти, адже в процесі самоосвіти ставляться та вирішуються як навчальні, так і виховні цілі, що забезпечує розвиток особистості; педагогічно та психологічно обґрунтована, чітко спланована та науково організована самоосвітня діяльність є підґрунтям пізнавальної та навчально-практичної діяльності особистості. Також підкреслюється важливість у системі самоосвіти принципів свідомості та активності самоосвітньої діяльності; доступності та посильності; міцності знань, засвоєних шляхом самоосвіти; зв’язку теоретичних знань із практикою; свідомої детермінованості самоосвіти, планування, чіткої організації, самоконтролю та самооцінки навчально-практичної діяльності [3]. Також варто додати принципи, розроблені О. Кочетовим та А. Громцевою стосовно самоосвіти в загальному вигляді,

які також притаманні і професійній самоосвіті, а саме: добровільного здійснення самоосвіти; полімотивованості самоосвіти.

Виходячи зі шкали основних професійно важливих якостей особистості вчителя, О. Прокоповою [4, с. 30] сформульовані такі принципи самоосвіти вчителів:

- формування установки на самоосвіту шляхом створення комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів;
- педагогічного самоаналізу (аналіз учителем власної професійної кваліфікації і педагогічної діяльності для виявлення елементів, які потребують самовдосконалення);
- планування самоосвітньої роботи (врахування конкретних умов діяльності);
- комплексності (відносно самостійне рішення окремих питань, але в органічно єдиній системі);
- контролю і самоконтролю (набуття інформації про якісний стан самоосвітньої роботи та її ефективність).

Заслуговує на увагу детальний розгляд М. Рогозіною [5] принципів самоосвіти майбутніх учителів природничих дисциплін, які можуть бути узагальнені стосовно педагогів будь-якого профілю:

- принцип особистісно орієнтованого підходу до організації самоосвіти;
- принцип формування у студентів сприйняття самостійно здобутих знань як особистісних цінностей;
- принцип організації самоосвіти як творчого процесу перетворення студентом отриманих знань на основі власних думок і почуттів;
- принцип одночасного співвіднесеного формування в студентів загальнонаукових, специфічних і самоосвітніх знань та вмінь;
- принцип формування гармонійного співвідношення соціально-значущих та особистісних мотивів самоосвітньої діяльності в їх єдності;
- принцип створення ситуацій емоційного переживання студентами своїх дій у самоосвітній роботі;
- принцип всебічного розкриття можливостей навчальних програм для організації самоосвітньої діяльності;
- принцип формування готовності до здійснення самоосвіти майбутніми вчителями за рахунок можливостей усіх дисциплін.

Існування і реалізація можливостей інформаційно-навчального середовища, яке детермінують як „сукупність умов, що сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-освітньої взаємодії між тими, хто навчається, викладачем і засобами нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності за умови наповнення його компонентів предметним змістом конкретного навчального курсу”, вносить суттєві зміни до організаційних форм і методів самоосвіти, що ґрунтуються на використанні сучасних інформаційних технологій [6, с.368].

Самоосвіта майбутніх педагогів в умовах інформаційного суспільства набуває нового забарвлення, а саме: посилюється мотивація до самонавчання; стає можливою оптимально зручна і ефективна її

організація; з'являється можливість побудови індивідуальної траєкторії навчання, створення особистої електронної колекції знань; зменшується час на пошук потрібної інформації, її опрацювання, зберігання та перетворення у власні знання; активізується процес отримання знань, підвищується рівень розуміння та емоційного сприйняття інформації.

Інформаційно-навчальне середовище, створюючи комфортні умови для самостійної діяльності майбутніх педагогів, суттєво змінює її характер і методи і, як наслідок, сприяє формуванню стійкого прагнення особистості до самоосвіти.

Аналіз результатів досліджень учених (Н. Бухлова, А. Громцева, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, А. Усова, Т. Шамова та ін.) дозволив структурувати зміст самоосвітньої діяльності та визначити етапи і відповідні кроки її здійснення, а саме: постановка мети, планування, організація, реалізація, рефлексія.

Зупинимось детальніше на розгляді кожного з них.

Етап постановки мети передбачає виконання таких основних кроків: орієнтації та визначення мети. Педагог, який займається самоосвітою, усвідомлює особистісну й суспільну значущість даної діяльності, має внутрішню потребу в систематичному оновленні й збагаченні професійних знань, уміє оцінювати свої можливості, вести їх облік, визначати особисті потреби в удосконаленні знань на підставі самоаналізу, самооцінки сильних та слабких сторін своєї діяльності, враховує ситуації здійснення процесу самовдосконалення засобами самоосвіти, визначає можливі ресурси, що можуть допомогти у цьому процесі. На підставі орієнтації визначається мета щодо самовдосконалення знань, способів діяльності, певних якостей, при цьому обов'язково передбачається кінцевий результат діяльності і засоби, за допомогою яких можна його досягти. Крім того, мета вважається прийнятною, якщо особистість чітко розуміє, де практично будуть використані результати її зусиль, в яких саме аспектах своєї діяльності можна застосувати напрацьоване в процесі самоосвіти. На нашу думку, цілепокладання, уміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням особистих і суспільних потреб є одним з найважливіших для ефективного здійснення майбутнім педагогом самоосвітньої діяльності.

Етап планування являє собою проектування особистістю конкретних дій, спрямованих на вдосконалення знань, умінь, певних якостей через самоосвіту, а також менеджмент часу. Проектування передбачає розробку і конкретизацію певних кроків діяльності, передусім вибір джерел необхідної інформації та засобів досягнення кінцевої мети. Не менш важливим є вміння раціонально розподіляти час, яке сприяє економному використанню ресурсів й водночас ефективному вирішенню поставлених завдань.

Етап організації складається з пошуку необхідної інформації і налаштування робочого місця. Важливим елементом самоосвітньої діяльності є пошук та безпосередня робота з джерелами інформації, що ґрунтується на вмінні самостійно працювати в бібліотеці, інформаційно-навчальному середовищі, використовувати нові інформаційно-комунікаційні технології для задоволення самоосвітніх потреб, критично

ставитися до будь-якої отриманої інформації. Організація робочого місця повинна бути раціональною, оскільки невиконання елементарних вимог призводить до зниження стійкості уваги, швидкого стомлення, невдоволеності процесом самоосвіти і, як результат, до погіршення якості роботи. Таким чином, володіння навичками раціонального планування та організації самостійної пізнавальної діяльності є не менш значущим для самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя.

Етап реалізації означає безпосереднє виконання наміченого плану щодо самовдосконалення знань, способів діяльності, певних якостей засобами самоосвіти. На даному та попередньому етапах досить важливими вміннями є інформаційно-пошукові (пошук, відбір потрібної інформації, її використання для отримання нових знань), навчально-інформаційні та творчі на базі раціонального використання ресурсів інформаційно-навчального середовища в процесі самоосвіти.

На етапі рефлексії здійснюється усвідомлення особистістю того результату, якого вона досягла в процесі самоосвітньої діяльності. Його виконання передбачає наступні кроки: самоконтроль, самооцінку, самоаналіз, самокорекцію. Протягом циклу самоосвітньої діяльності особистість контролює її перебіг, оцінює її якість, визначає сильні і слабкі сторони роботи на підставі порівняння набутого із запланованим. Уміння критично ставитися до своєї роботи є необхідним для адекватної оцінки отриманих результатів. Якщо після оцінки та аналізу особистість робить висновки про неякісне виконання поставлених завдань, необхідно ставити перед собою міні-мету щодо корекції самоосвітніх дій. Рефлексивні вміння полягають у самозвітуванні щодо результативності роботи, розробці нових завдань для наступного циклу самоосвіти, визначенні напрямів удосконалення власної самоосвітньої діяльності. Результат, отриманий за такої схеми роботи, свідчить про те, що особистість упоралася з поставленими завданнями, досягла своєї мети, сприяючи тим самим власному самовдосконаленню, саморозвитку й самовихованню.

Зазначимо, що на всіх етапах важливе значення мають емоційно-вольовий механізм щодо подолання невпевненості, труднощів під час самоосвітньої діяльності, а також сформованість ціннісних орієнтацій та мотивів щодо її здійснення.

На підставі аналізу сутності, характеристичних ознак, принципів, змісту і етапів здійснення самоосвітньої діяльності, а також її особливостей в умовах інформаційно-навчального середовища, ми вважаємо, що майбутній учитель повинен усвідомлювати особистісне та суспільне значення самоосвіти, мати ціннісні орієнтації, мотиви і внутрішню потребу в систематичному оновленні й збагаченні професійних знань, розвинений емоційно-вольовий механізм щодо подолання труднощів і, крім того, володіти сукупністю самоосвітніх умінь. Перелічимо ці вміння:

- цілепокладання (орієнтація, визначення мети діяльності);
- раціонального планування та організації самостійної пізнавальної діяльності (проекування власних дій, регламентація часу, вибір форм, прийомів, джерел самоосвіти, створення оптимально сприятливих умов для самоосвіти та організація робочого місця);

- інформаційно-пошукові (пошук, відбір потрібної інформації, її використання для отримання нових знань);
- навчально-інформаційні;
- творчі на базі раціонального використання інформаційно-комунікаційних технологій (перетворення інформації на спосіб діяльності);
- самоаналізу та самооцінки;
- самоконтролю та саморегуляції;
- рефлексивні (самозвітування щодо результативності роботи, розробка нових завдань для наступного циклу самоосвіти, визначення напрямів удосконалення власної самоосвітньої діяльності).

Слід відмітити, що комплекс зазначених вище якостей і вмінь, сформованих на високому рівні, відповідає складовим компетентності самоосвіти, яка значною мірою сприяє успішності професійної діяльності педагога і розуміється як цілісне індивідуальне утворення, що інтегрує мотиваційно-ціннісний, організаційний, процесуально-інформаційний і контрольо-рефлексивний компоненти і зумовлює не лише готовність до самоосвітньої діяльності, а й здатність до її ефективного здійснення з метою самовдосконалення та професійного розвитку [6, с. 366-370]. Для підготовки майбутніх висококваліфікованих вчителів необхідно формувати у них компетентність самоосвіти, яка надає можливість реалізувати індивідуальну освітню траєкторію і є основною підтримкою адаптаційного потенціалу людини до змін як у суспільстві, так і у професійній діяльності.

Висновки. Отже, на підставі аналізу психолого-педагогічних джерел нами проаналізовано основні підходи вчених до тлумачення поняття „самоосвіта педагога”; перелічено характеристичні ознаки і загальні принципи самоосвіти як невід’ємної складової професійної діяльності вчителя; розглянуто її особливості в умовах інформаційно-навчального середовища; виокремлено і обґрунтовано етапи та відповідні кроки здійснення самоосвітньої діяльності; визначено необхідну для самоосвіти сучасного педагога сукупність умінь і якостей, яка утворює нове інтегративне поняття „компетентність самоосвіти.”

Перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, тому актуальними і перспективними є розробка та експериментальне апробування технології формування компетентності самоосвіти у майбутніх педагогів в умовах інформаційно-навчального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Phillip C. Schlechty. Schools for the 21-st Century. Leadership Imperatives for Educational Reform. – San Francisco, 1990.
2. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.
3. Наумченко И. Л. Самостоятельный учебный труд студентов / Наумченко И. Л. – Саратов : Изд-во Саратов.ун-та, 1984. – 148 с.
4. Прокопова О. С. Система професійного самовдосконалення вчителя хімії середньої школи : дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04 / Олена Соломонівна Прокопова. – К., 2003. – С.30.

5. Рогозіна М. Ю. Педагогічні основи самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів природничих дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / М. Ю. Рогозіна. – Донецьк, 2005. – 20 с.

6. Щолок О. Б. Інформаційно-навчальне середовище як чинник формування компетентності в майбутнього фахівця у процесі самоосвіти / О. Б. Щолок // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Випуск 43. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С. 366–370.

Киселева О. Б. Самообразование как неотъемлемая составляющая подготовки учителя к профессиональной деятельности в условиях профильного обучения.

Статья посвящена одной из актуальных проблем внедрения профильного обучения в школе – формированию нового поколения педагогических кадров, способных к профессиональному самоусовершенствованию, саморазвитию и самообразованию. Особое внимание уделяется анализу этапов осуществления самообразовательной деятельности, раскрытию ее особенностей в условиях информационно-обучающей среды, а также сущности компетентности самообразования.

Kyselyova O.B. Self-education as integral part of preparation of teacher to professional activity in the conditions of the specialized teaching.

The article is devoted to one of the actual problems of introduction of specialized teaching at school – forming of new generation of pedagogical staff, apt at independent professional self-perfection, self-development and self-education. The special attention is paid to the analysis of stages of realization of self-educational activity, opening its features in the conditions of informative-educational environment, and also essence of self-educational competence.

УДК 547 + 37. 372

О.Г.Кисла

Сумський технікум
харчової промисловості НУХТ

**ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ХІМІЇ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

У статті розглянуто початковий етап педагогічного дослідження з підвищення якості підготовки технологів технікуму харчової промисловості шляхом впровадження інтегрованого підходу до професійно орієнтованого навчання хімічних дисциплін.

Постановка проблеми. Сучасна державна політика у сфері вищої освіти спрямована на забезпечення потреб держави і суспільства у висококваліфікованих фахівцях, професійний рівень яких відповідав би